

Οι εκλογές και ο πλειοψηφικός κοινοβουλευτισμός ως στοιχεία της νεοελληνικής νεωτερικότητας

Νίκος Κ. Αλιβιζάτος

Το κείμενο που ακολουθεί είναι η παρουσίαση του τελευταίου βιβλίου του Γιάννη Βούλγαρη, ομότιμου καθηγητή του Παντείου Πανεπιστημίου, από τον Ν.Κ. Αλιβιζάτο, στην εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε στο Κτήμα Μερκούρη, στο Κορακοχώρι Ηλείας, στις 8 Σεπτεμβρίου 2019. Εκτός από τον συγγραφέα, συμμετείχαν επίσης οι κκ. Κ. Σημίτης και ο Ευ. Βενιζέλος. Την συζήτηση συντόνιζε ο δημοσιογράφος Μιχ. Μητσός.

Προτίμησα να ξεκινήσω την παρουσίασή μου από τον τίτλο του βιβλίου του Γιάννη Βούλγαρη και, πιο συγκεκριμένα, από τη χρήση της λέξης «παραδόξως». *Ελλάδα. Μια χώρα παραδόξως νεωτερική*. Τι να εννοεί ο συγγραφέας με το επίρρημα αυτό;

Σε ερώτηση του Σήφη Πολυμίλη στο «Βήμα», ο Γιάννης απαντούσε προ καιρού ότι «ο τόνος είναι στο 'νεωτερική' και ο τρόπος στο 'παραδόξως'». Για να προσθέσει ευθύς αμέσως: «'Παραδόξως νεωτερική' σημαίνει ότι, ιστορικά, οι προωθητικές δυνάμεις του εκσυγχρονισμού της χώρας ήταν πρωτίστως η πολιτική, η γεωπολιτική και οι νεωτερικοί θεσμοί». Και όχι η «οικονομία», όπως θα ήθελε μια κλασική μαρξιστική προσέγγιση, ούτε η «εξάρτηση», όπως θα ισχυριζόταν μια νεομαρξιστική, όπως εκείνη της διάκρισης κέντρου-περιφέρειας των αρχών της δεκαετίας του 1970, που τόσους είχε γοητεύσει στις τάξεις του

πρώιμου ΠΑΣΟΚ. Ούτε όμως και οι ανθρωπολογικές έμπνευσης θεωρίες της «κουλτούρας» εξηγούν, κατά τον Γιάννη, την ελληνική περίπτωση, αφού ούτε η οικογένεια ούτε τα πελατειακά δίκτυα –παρά την παραδοσιακή ισχύ τους- επηρεάζουν τόσο αποφασιστικά τις εξελίξεις, ώστε η να αποτελούν το ερμηνευτικό κλειδί των σημειούμενων καθυστερήσεων.

Στην εξήγηση του «παραδόξως» -ως εξαίρεσης από το συνήθως συμβαίνον- εντοπίζεται, κατά τη γνώμη μου, η σημαντικότερη θεωρητική συμβολή του σχολιαζόμενου βιβλίου: ενώ, με πιο πρόσφατο παράδειγμα τη σημερινή Κίνα και πιο παλιά τον φασισμό και τον ναζισμό, γινόταν δεκτό ότι μια χώρα μπορεί κάλλιστα να είναι καπιταλιστική χωρίς απαραίτητως να είναι και νεωτερική (δηλαδή δημοκρατική, με ανεξάρτητη δικαιοσύνη και με σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου), ο Βούλγαρης μας λέει ότι μπορεί να συμβεί και το αντίστροφο. Επικαλούμενος το παράδειγμα της νεότερης Ελλάδας, υποστηρίζει ότι μια χώρα μπορεί όχι απλώς να αγγίξει αλλά και να εισέλθει πλησίον στη νεωτερικότητα, χωρίς απαραίτητως να έχει επικρατήσει σε αυτήν ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής.

Δεν σας κρύβω ότι θα ήθελα πολύ να σταθώ σε αυτή τη σκέψη. Διότι, όπως πιστεύω, μπορεί μεν ο καπιταλισμός να μην αποτελεί προϋπόθεση της νεωτερικότητας, πλην όμως είναι ιστορικά αποδεδειγμένο ότι ούτε τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι σεβαστά, ούτε δημοκρατία υπάρχει χωρίς προστασία της ιδιοκτησίας και χωρίς οικονομία της αγοράς, με περιορισμούς ασφαλώς, αλλά με αναγνώριση κατ' αρχήν της επιχειρηματικής ελευθερίας. Αν, όπως πιστεύω, ο κανόνας αυτός είναι अपαρέγκλιτος, μήπως η νεωτερικότητα έχει ως αναγκαία προϋπόθεση τουλάχιστον τον πρώιμο –τον εμπορομεσιτικό, όπως τον έλεγαν άλλοτε- καπιταλισμό;

Μην ανησυχείτε. Δεν θα παρασυρθώ στη θεωρητική αυτή περιδιάβαση –που ενδιαφέρει περισσότερο τους κοινωνιολόγους και τους πολιτικούς επιστήμονες- και θα σταθώ λόγω ειδικότητας στην δεύτερη, κατά τον Γιάννη, προωθητική δύναμη της νεωτερικότητας στη σύγχρονη Ελλάδα, η οποία, μαζί με την γεωπολιτική είναι «ο πρώιμος εκδημοκρατισμός» της. Τι να εννοεί ο Γιάννης με τον όρο αυτόν;

Στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, στο πιο δημοφιλές ίσως γαλλικό εγχειρίδιο συνταγματικού δικαίου, ο διαπρεπής καθηγητής André Esmein αφιέρωνε αρκετές σελίδες στη σημαντικότερη κατάκτηση της νεωτερικότητας, την καθολική ψήφο. Η καθιέρωσή της παντού προσέκρουε σε πολυποίκιλες αντιδράσεις και κάθε είδους δυσκολίες. Θα δώσουμε δικαίωμα ψήφου στους αγράμματους, διερωτώντο ακόμη και οι προοδευτικοί αστοί. Και στις γυναίκες; Μα τότε θα μας σαρώσουν. Λίγες ήταν η χώρες όπου η καθολική (ανδρική έστω) ψηφοφορία είχε κατοχυρωθεί και εφαρμοζόταν απρόσκοπτα. Σε αυτές, ο Esmein συγκατέλεγε εκτός από την Γαλλία και την Ελβετία, την Ελλάδα, με ρητή παραπομπή στο άρθρο 66 του Συντάγματος του 1864, το οποίο προέβλεπε την καθολική «δια σφαιριδίων» ψηφοφορία. Στο ίδιο εγχειρίδιο, μια δεύτερη αναφορά στην Ελλάδα ήταν ακόμη σημαντικότερη: αφορούσε τον έλεγχο των εκλογικών παραβάσεων, τον οποίο, με την αναθεώρηση του 1911, το Σύνταγμά μας ανέθετε πλέον σε ανεξάρτητο δικαστήριο, το εκλογοδικείο, και όχι, όπως ίσχυε τότε στη Γαλλία, τη Μεγάλη Βρετανία αλλά και τις περισσότερες κοινοβουλευτικές δημοκρατίες, στην ίδια τη Βουλή. Και τούτο, προκειμένου η εκάστοτε πλειοψηφία να μην ευνοεί τους φίλους της, θυσιάζοντας το δίκαιο σε κομματικές σκοπιμότητες. Η Ελλάδα, και στο κεφάλαιο αυτό πρωτοπορούσε, και χάρη στον Ν.Ν. Σαρίπολο, που είχε γίνει ευρύτερα γνωστός στην Ευρώπη με τη μνημειώδη διδακτορική διατριβή του στο Παρίσι για την αναλογική εκλογή, παραπεμπόταν ως παράδειγμα προς μίμηση· θα λέγαμε ως «Ελβετία της Ανατολής».

Αρκεί, πράγματι, να αναλογισθεί κανείς ότι τη «χρυσή» εκείνη εποχή του γαλλικού και του γερμανικού συνταγματισμού, η Ελλάδα είχε κι' όλες στο ενεργητικό της μισό και πλέον αιώνα εκλογών με καθολική ψηφοφορία, η ποιότητα των οποίων, όπως έχει δείξει ο Γιώργος Σωτηρέλης στη διδακτορική διατριβή του, συνεχώς βελτιωνόταν. Αν η εξέλιξη αυτή συνδυασθεί και με την καθιέρωση της αρχής της δεδηλωμένης, το 1875, δηλαδή με την απαίτηση η κυβέρνηση να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής, δεν θα ήταν υπερβολή να λεχθεί ότι, στο γύρισμα του 19^{ου} προς τον 20^ό αιώνα, η χώρα μας βρισκόταν ανάμεσα στις πιο αναπτυγμένες κοινοβουλευτικές δημοκρατίες της εποχής.

Ως πρόσφατα, εκτός από ένα στενό κύκλο ειδικών, οι λόγοι που εξηγούν την διόλου ευκαταφρόνητη αυτή πρωτοπορία δεν είχαν απασχολήσει σοβαρά ούτε τους ιστορικούς, ούτε πολιτικούς επιστήμονες. Ως πρώτο από αυτούς θα ανέφερα την απουσία μεγάλων ταξικών διαφοροποιήσεων, λόγω ανυπαρξίας εργατικής τάξης, σε μια κατ' εξοχήν αγροτική οικονομία: η ψήφος των πολλών δεν αποτελούσε απειλή για τους κρατούντες, όπως στη Μεγάλη Βρετανία και τις άλλες βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες. Έτσι, το εκλογικό δικαίωμα μπορούσε να παραχωρηθεί χωρίς μεμψιμοιρίες και περιορισμούς. Πολύ περισσότερο που η ψήφος, ειδικά στην ύπαιθρο, μπορούσε πολύ εύκολα να χειραγωγηθεί από τους ισχυρούς τοπικούς παράγοντες, την ισχύ των οποίων χρειάστηκε να γίνει ένα Γουδί για να την εξουδετερώσει ο καλπάζων βενιζελισμός. Τέθηκαν λοιπόν τότε τα θεμέλια μιας παράδοσης αδιάβλητων εκλογών, που συνεχίζεται ως τις μέρες μας.

Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της παράδοσης;

Προηγείται, βέβαια, η *ποσοτική παράμετρος*: οι πρόσφατες εκλογές της 7^{ης} Ιουλίου 2019 ήταν οι 67^{ες} από την ανάδειξη της Εθνοσυνέλευσης της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843, το φθινόπωρο εκείνου του έτους. Από την διακήρυξη, με άλλα λόγια, της ελληνικής ανεξαρτησίας έως σήμερα -συμπεριλαμβανομένων και των δικτατορικών εκτροπών- διεξάγονταν εκλογές, με καθολική ψηφοφορία, κάθε 3 χρόνια, σε τακτά διαστήματα. Ελάχιστες άλλες χώρες στον κόσμο έχουν ανάλογες επιδόσεις, με τη Γαλλία να είναι η σημαντικότερη από αυτές (64 εκλογές από την ανάδειξη της Constituyente το 1789). Σε μας δηλαδή, η πολιτική κανονικότητα θέλει οι κυβερνώντες να αναδεικνύονται με εκλογές. Όποτε ο κανόνας αυτός παραβιάστηκε λόγω επεμβάσεων εξωκοινοβουλευτικών κέντρων ισχύος, όπως οι προστάτιδες δυνάμεις, το στέμμα και ο στρατός, εγκυμονούνταν εκτροπές.

Αλλά και *ποιοτικά*, οι ελληνικές εκλογές ξεχωρίζουν. Επί συνόλου 67, οι 52-53 μπορούν, με αυστηρότατα κριτήρια, να χαρακτηρισθούν ως αδιάβλητες. Αυτές, στις οποίες περιλαμβάνονται και οι 18 εκλογές της περιόδου της Μεταπολίτευσης, παρά τα μικροέκτροπα που σημειώνονταν σε παλαιότερες ιδίως εποχές, ήταν έντιμες, ακόμη και σε συνθήκες ακραίας πόλωσης. Λειτουργούσαν έτσι ως κατευναστικά, ως ασφαλιστική δικλείδα για την εκτόνωση των κομματικών συγκρούσεων. Ως χαρακτηριστικά παραδείγματα

αναφέρω τις αδιάβλητες εκλογές του 1936, λίγο μετά το φαύλο δημοψήφισμα του 1935, που επανέφερε τη βασιλεία, τις εκλογές του 1950, την επαύριο κυριολεκτικά του Εμφυλίου πολέμου, στις οποίες η ηττημένη Αριστερά συγκέντρωσε πάνω από το 10% των ψήφων, και τις άψογες εκλογές του Μαΐου του 2012, στο αποκορύφωμα πολλών μηνών βίαιων διαδηλώσεων στο κέντρο της Αθήνας, με τους νεκρούς της Μαρφίν, τους «αγανακτισμένους» και την πυρπόληση του «Αττικού» και του «Απόλλωνα». Η διεξαγωγή των τελευταίων, παρ' ότι το πρώτο κόμμα πήρε μόλις το 18% των ψήφων και είχε ως ηγέτη έναν πολιτικό που κάθε άλλο παρά συμβόλιζε την καταλαγή, εκτόνωσε από τη μια στιγμή στην άλλη την ένταση που είχε προηγηθεί.

Απόδειξη της υψηλής ποιότητας των εκλογών, στη χώρα μας, είναι το ότι η έκβασή τους, ακόμη και όταν οι δημοσκοπήσεις δεν αφήνουν πολλά περιθώρια αμφιβολίας, δεν είναι για τον περισσότερο κόσμο δεδομένη. Η αγωνία για το εκλογικό αποτέλεσμα, αν όχι και για τον ίδιο τον νικητή, είναι, όπως πιστεύω, ο καλύτερος δείκτης της ευρύτερης αποδοχής τους ως του μοναδικού τρόπου επίλυσης των διαφορών μας.

Τέλος η *προσέλευση* στις εκλογές είναι κατά κανόνα πολύ υψηλή (πάνω από το 70% των εγγεγραμμένων). Τούτο είναι αξιοσημείωτο ειδικά στις εκλογές του 19^{ου} αιώνα όταν η καθολική ψηφοφορία δεν είχε καθιερωθεί παρά σε ελάχιστες χώρες, αλλά και πιο πρόσφατα, στις εκλογές της τελευταίας 20ετίας, στις οποίες σημειώνονται υψηλά ποσοστά αποχής σχεδόν παντού στην υπόλοιπη Ευρώπη. Η υψηλή αυτή συμμετοχή στις ελληνικές εκλογές τις καθιστά γεγονός ξεχωριστό, ανεξάρτητα από το συγκεκριμένο κάθε φορά διακύβευμά τους. Γεγονός και ταυτόχρονα γιορτή, αφού επηρεάζει τους ρυθμούς της καθημερινότητας περισσότερο και από τις μεγάλες εθνικές και θρησκευτικές επετείους. Όπως εύστοχα παρατηρεί Νάση Μπαλτά, που μελέτησε 6 εκλογές της τρικουπικής περιόδου 1881-1895, «οι θορυβώδεις εκδηλώσεις στους δρόμους και στις πλατείες [...], τα βεγγαλικά, οι 'δια τενεκέδων συναυλίες', οι ζητωκραυγές, τα γιουχαρίσματα, 'αι μούτσοι', τα 'πηγαδάκια', οι καβγάδες και οι συζητήσεις έξω από τα εκλογικά τμήματα και τα καφενεία, οι προεκλογικές ομιλίες, όλ' αυτά είναι η άλλη πλευρά της πολιτικής και της κοινωνικής ζωής του τέλους του 19^{ου} αιώνα». Υπό τις εντελώς διαφορετικές συνθήκες του τέλους του 20^{ου}

αιώνα και των αρχών του 21^{ου}, δεν θα ήταν ανακριβές να λεχθεί ότι η κατάσταση αυτή βασικά συνεχίζεται, αν όχι στα μεγάλα αστικά κέντρα, τουλάχιστον στις κωμοπόλεις. Άλλη μια ελληνική ιδιαιτερότητα, που προσδίδει στην προεκλογική περίοδο και τις εκλογές μian αδιαμφισβήτητη μοναδικότητα για τα δυτικοευρωπαϊκά τουλάχιστον δεδομένα.

Τα ανωτέρω, για διαφορετικούς λόγους υποτιμούσαν τόσο η μια όσο και η άλλη σχολή σκέψης, που αντικρούει ο Γιάννης στο πρώτο μέρος του βιβλίου του, δηλαδή η μαρξιστική και η η σχολή της «πολιτιστικής υστέρησης». Για μεν την πρώτη, οι εκλογές, ως φαινόμενο του εποικοδομήματος, δεν εκφράζουν βαθύτερες τάσεις, αφού οι εκλογείς παρασύρονται από τους δημαγωγούς και τα μέσα ενημέρωσης. Όσο για τους υποστηρικτές της πολιτιστικής υπανάπτυξης, οι προτιμήσεις των εκλογέων είναι απόρροια της λειτουργίας των πελατειακών μηχανισμών και όχι ελεύθερης επιλογής. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιου είδους ανάλυσης είναι τα δυο βιβλία που έχει αφιερώσει στην Ελλάδα, με διαφορά τριάντα χρόνων, το 1969 και το 1997, ο Κηθ Λεγκ, Αμερικανός πολιτικός επιστήμων, για τον οποίο η χώρα μας είναι καταδικασμένη να μην ξεπεράσει το στάδιο της υπανάπτυξης.

Δεν θα επιμείνω περισσότερο στα χαρακτηριστικά της πλούσιας αυτής εκλογικής παράδοσης, η οποία κακώς δεν αναδεικνύεται όσο της αξίζει στην ιστοριογραφία μας. Θα σταθώ στις συνέπειες του κατά τον Γιάννη «πρώιμου εκδημοκρατισμού» που είναι βαρυσήμαντες και αξίζει να εξαρθούν. Σε αυτόν προπάντων οφείλεται, όπως πιστεύω, το ότι ο ελληνικός λαός, ακόμη και όταν βρέθηκε στη δίνη όλων των μεγάλων κρίσεων του «σύντομου» 20ού αιώνα, δεν ενέδωσε ποτέ ούτε στον δεξιό ούτε στον αριστερό εξτρεμισμό.

Και για μεν την άκρα Δεξιά, αξίζει να αναφερθεί ότι, ακόμη και όταν ο φασισμός ήταν της μόδας, στη δεκαετία του 1930, δεν μπόρεσε ποτέ να αποκτήσει μαζικό φορέα στη χώρα μας, αν και πολιτικοί άνδρες της ευφυΐας ενός Ιωάννη Μεταξά, το επιδίωξαν συστηματικά. Το ίδιο και η δικτατορία των συνταγματαρχών, στην οποία μπορεί ο ελληνικός λαός να μην αντιστάθηκε όσο θα θέλαμε, δεν κατάφερε εν τούτοις να αποκτήσει το στοιχειώδες εκείνο μαζικό έρεισμα που θα μπορούσε να της εξασφαλίσει αν όχι μακροήμερευση, κάτι μάλλον δύσκολο, τουλάχιστον μian ελεγχόμενη εκ των άνω εξομάλυνση τύπου Ισπανίας, με αμνηστία και περιθωριακή έστω παρουσία της στην πολιτική ζωή της χώρας. Να θυμίσω,

τέλος, την εντελώς πρόσφατη κατάρρευση της ΧΑ, σε συνθήκες γενικευμένης κρίσης, οι οποίες, από το 2010, ευνοούσαν δίχως άλλο την διεύρυνση της επιρροής της;

Όσο για την κομμουνιστική Αριστερά, θυμίζω ότι υπό τις θεωρητικά ιδανικές γι' αυτήν συνθήκες της κατάρρευσης της δικτατορίας, το 1974 και του σκανδάλου Κοσκωτά το 1989, τα ποσοστά της κυμάνθηκαν λίγο πάνω και λίγο κάτω από το 10%. Η μόνη περίοδος κατά την οποία ξέφυγε από τη μιζέρια του περιθωρίου και άνοιξε τα πανιά της ήταν η Κατοχή. Και πάλι όμως, την αύξηση της επιρροής της δεν εξηγούν οι θέσεις της, όσο η ηρωική δράση και η αυτοθυσία των στελεχών της στο πλαίσιο της Εθνικής Αντίστασης. Με άλλα λόγια, η άνοδος της Αριστεράς στη δεκαετία του 1940 οφειλόταν κυρίως σε εξωγενείς – γεωπολιτικούς, θα έλεγε ο Γιάννης- παράγοντες και μόνον δευτερευόντως στη δράση της.

Με την περιορισμένη αυτή απήχηση των άκρων στη χώρα μας, στη μακρά τουλάχιστον διάρκεια, ο Γιάννης Βούλγαρης ασχολείται σοβαρά, αλλά μόνον έμμεσα. Το κάνει, κόντρα στο ρεύμα, όπως άλλωστε και ο Κώστας Κωστής, άλλος ένας εικονοκλάστης κοινωνικός επιστήμονας, αναδεικνύοντας τα αγνοημένα συνήθως επιτεύγματα του νεοελληνικού κράτους, το οποίο, ας μην το ξεχνάμε, σε αντίθεση με τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες που κατέκτησαν την ανεξαρτησία τους στον 19^ο και τον 20^ο αιώνα, ξεκίνησε από το μηδέν. Το κάνει, επίσης, ασκώντας δριμεία κριτική στις απόψεις περί «επείσακτων θεσμών», που δεν μπορούσαν τάχα παρά να διαστρεβλωθούν εφαρμοζόμενοι στην πράξη. Και τούτο, προβάλλοντας την δυναμική τους, από τη στιγμή που ενσωματώθηκαν στο Σύνταγμα, η οποία, αργά ή γρήγορα, δημιούργησε τετελεσμένα. Χαρακτηριστική εν προκειμένω ήταν η περίπτωση της καθολικής ψήφου: ενσωματώνοντάς την πρώτα στον νόμο, το 1844, και αργότερα στο ίδιο το Σύνταγμα, το 1864, οι «κοτζαμπάσηδες» προσδοκούσαν να επανέλθουν μέσω Βουλής στα ηνία της εξουσίας, από την οποία τους είχε απομακρύνει πρώτα ο Καποδίστριας και, εν συνεχεία, η Αντιβασιλεία και ο Όθωνας. Και σε μεγάλο βαθμό το πέτυχαν. Η δυναμική των εκλογών εν τούτοις ήταν τόσο μεγάλη που δεν εμπόδισε την αργή έστω περιθωριοποίησή τους, με την επικράτηση πολιτικών με νεωτεριστικές αντιλήψεις, όπως ο Χαρίλαος Τρικούπης και, βέβαια, λίγες δεκαετίες αργότερα, ο Ελευθέριος Βενιζέλος.

Τα ανωτέρω, όση αλήθεια και αν περιέχουν, κινδυνεύουν να δώσουν μια στρεβλή εικόνα της πραγματικότητας. Γιατί, όπως θα παρατηρούσε ο κυνικός της παρέας, το αισιόδοξο αυτό αφήγημα ξεχνά πρώτα-πρώτα τις δικτατορικές εκτροπές, περιορισμένης ασφαλώς διάρκειας σε σύγκριση με τις ευρωπαϊκές, αλλά σοβαρές· ξεχνά της διαδοχικές πτωχεύσεις (τουλάχιστον δύο επίσημες και άλλες τρεις ανεπίσημες, με τελευταία αυτή του 2010), οι οποίες τοποθετούν στην κορυφή του καταλόγου των αφερέγγυων χωρών που δημοσιεύουν στο βιβλίο τους δυο έγκριτοι Αμερικανοί ιστορικοί της οικονομίας, ο Ράϊνχαρτ και ο Ρογκόφ· ξεχνά κυρίως τις σκοτεινές «στιγμές» της νεότερης ιστορίας μας, όπως το 1897, το 1916, το 1922, το 1944, το 1974 και το 2015, όταν βρεθήκαμε στην κόψη του ξυραφιού και λίγο έλειψε να εξαφανισθούμε από τον χάρτη ως σύγχρονο κράτος. Ο Γιάννης ασφαλώς θα μας πει ότι γεωπολιτικοί κυρίως παράγοντες βρίσκονταν πίσω, αν όχι από όλες, τουλάχιστον από τις περισσότερες από τις καταστροφές αυτές. Ο ίδιος, εν τούτοις, θα έσπευδε να προσθέσει ότι προϋπόθεση για την επιτυχία κάθε ξένης επέμβασης είναι κάποιος στο εσωτερικό της χώρας, συνειδητά ή ασυνείδητα, να την υποστηρίζουν. Και τέτοιοι στην ιστορία της νεότερης Ελλάδας βρέθηκαν πολλοί.

Γιατί άραγε συνέβη αυτό; Γιατί, με άλλα λόγια, βρέθηκαν τόσο πολλοί πολιτικοί, αλλά και τόσο πλατειές λαϊκές μάζες που τους ακολουθούσαν, οι οποίες, σε πολύ κρίσιμες στιγμές, παρασύρθηκαν από μαθητευόμενους μάγους όλων των αποχρώσεων, θέτοντας σε κίνδυνο την ίδια την υπόσταση της χώρας;

Ως πρώτη απάντηση στο ερώτημα αυτό θα αποτολμούσα την εξής: διότι, διαχρονικά, η αντιπαράθεση των κομμάτων, όλων των κομμάτων και όχι μόνο των ακραίων, ήταν τόσο οξεία, τόσο «κάθετη» στο πλαίσιο του ελληνικού δικομματισμού, που άνοιγε τους ασκούς του εώλου, ακόμη και όταν όσα χώριζαν τρικουπικούς και δηλιγιαννικούς, βενιζελικούς και κωνσταντινικούς, ερετζήδες και κεντρώους, νεοδημοκράτες και πασόκους –για να σταθούμε στα παλαιότερα και μόνο- δεν δικαιολογούσαν τόση όξυνση. Να πρόκειται για μια θεατρική εκδοχή της πολιτικής αντιπαράθεσης, που κρύβει τη συμφωνία επί των βασικών, όπως θα κατάγγελλνε π.χ. το ΚΚΕ και τα άλλα αντισυστημικά κόμματα; Δεν το πιστεύω. Αρκεί για να αντιληφθείτε να αναλογισθείτε ότι σε μας θεωρείται αντικανονικό –για να μην πω οιονεί

εκτροπή- να μην κυβερνά τη χώρα ο νικητής των εκλογών, αλλά κυβερνήσεις συνασπισμού από κόμματα που αποδοκιμάστηκαν στις τελευταίες εκλογές, όπως συμβαίνει σήμερα στην Ισπανία και την Πορτογαλία (για να μην μιλήσω για την δεύτερη κυβέρνηση Κόντε στην Ιταλία). Η αντίληψη αυτή της πολιτικής, όπου είναι σαν να συγκρούονται η μέρα με τη νύχτα, το φως με το σκοτάδι, είναι τόσο διαδεδομένη ώστε να θεωρείται φυσιολογική.

Έχω προσπαθήσει να μετρήσω την οξύτητα στην Ελλάδα με αντικειμενικούς δείκτες και να την συγκρίνω με την ένταση που σημειώνεται σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες και σας διαβεβαιώνω ότι υπερέχουμε όσο δεν φαντάζεσθε. Για παράδειγμα, σε καμιά άλλη ευρωπαϊκή χώρα δεν έχει παραπέμψει τόσο συχνά η εκάστοτε πλειοψηφία στελέχη του αντίπαλου κόμματος εξουσίας στο ειδικό δικαστήριο για παράβαση του νόμου περί ευθύνης των υπουργών. Σε μας αυτό θεωρείται σχεδόν φυσιολογικό, ρουτίνα. Άλλο παράδειγμα: η ευκολία με την οποία ένα κόμμα αποχωρεί από τη Βουλή για να καταγγείλει τις μεθοδεύσεις των κυβερνώντων, κάτι που μόνο σπανιότατα συμβαίνει αλλού στην Ευρώπη. Παλαιότερα, θυμίζω, είχαμε κάθε τόσο και αποχή από τις εκλογές! Κοντολογίς, η ακραία όξυνση και η διχαστική συνθηματολογία σε μας όχι μόνον δεν καταγγέλλεται, αλλά αποτελεί τον κανόνα.

Ποιο το κακό θα ρωτούσε κάποιος, αν όπως φάνηκε στις τελευταίες εκλογές, ο κόσμος δεν είναι διατεθειμένος να ακολουθήσει τα κόμματα στον δρόμο της ακραίας πόλωσης;

Η απάντηση είναι, όπως πιστεύω, προφανής: παιδί της ακραίας πόλωσης είναι η αντιμετώπιση της δημόσιας διοίκησης ως λάφυρου από τον νικητή των εκλογών, με συνέπεια την ακραία κομματικοποίησή της. Και ναι μεν τα τελευταία χρόνια το φαινόμενο εντοπίζεται προπάντων στα ανώτατα κλιμάκια, σε επίπεδο δηλαδή υπουργικών επιτελείων, γενικών και ειδικών γραμματέων και υπουργικών συμβούλων, πλην όμως αυτό συνεπάγεται την αδρανοποίηση του σώματος των δημοσίων υπαλλήλων, με συνέπεια, άνθρωποι με γνώσεις, ταλέντο και θέληση προσφοράς να περιθωριοποιούνται. Την καθημερινή διοίκηση την ασκεί η λεγόμενη πολιτική ηγεσία και όχι τα μόνιμα στελέχη της δημόσιας διοίκησης. Μοιραία, με άλλα λόγια, συνέπεια της ακραίας πόλωσης και της κομματικοποίησης είναι η αποτυχία της διοικητικής μεταρρύθμισης, παρά τις κατά καιρούς απόπειρες όλων των κομμάτων, ακόμη και σε «κανονικές» περιόδους. Το ίδιο ισχύει και για

άλλους κρίσιμους τομείς της κρατικής δράσης, όπως η εκπαίδευση και η υγεία, όπου η αδυναμία εφαρμογής μακρόπνων πολιτικών έχει ως αποτέλεσμα να είναι θνησιγενείς όλες οι μεταρρυθμίσεις που κατά καιρούς επιχειρούνται. Περιορίζομαι να αναφέρω τον «νόμο Διαμαντοπούλου» και τις διαδοχικές απόπειρες εκσυγχρονισμού του ΕΣΥ, όλες με πενιχρά αποτελέσματα.

Δεν θα είχε νόημα να πολλαπλασιάσω τα παραδείγματα για μια πραγματικότητα που είμαι βέβαιος ότι σας είναι οικεία. Νομίζω ότι όλοι συμφωνούμε για την ανάγκη μιας στοιχειώδους συνέχειας στη διοικητική δράση ως προϋπόθεσης για πραγματικές μεταρρυθμίσεις, για περισσότερο επαγγελματισμό και για βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών. *Si ne qua non* όρος για να συμβεί αυτό είναι να υπάρξουν οι ελάχιστες συναινέσεις, χωρίς τις οποίες ο φαύλος κύκλος της αδράνειας θα διαιωνίζεται. Πώς όμως μπορούν να επιτευχθούν αυτές, χωρίς η πολιτική αντιπαράθεση στην Ελλάδα να χάσει το αλατοπίπερο που όχι μόνο της δίνει τη χαρακτηριστική ζωντάνια της, αλλά που επιτελεί και μian ακόμη εξ ίσου κρίσιμη λειτουργία: περιθωριοποιεί μακροπρόθεσμα τους οπαδούς των άκρων, σε όποιον θεό και αν αυτοί πιστεύουν. Να ένα ερώτημα προς συζήτηση, με το οποίο θα κλείσω την αποψινή παρουσίασή μου.

Κορακοχώρι, 8 Σεπτεμβρίου 2019